

FULD BESKÆFTIGELSE¹⁾

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING DEN 14. JANUAR 1946

Af F. A. HAYEK

DA jeg agter at fremsætte mange kritiske Bemærkninger til de gængse Teorier om »fuld Beskæftigelse«, vil jeg gerne straks understrege, at jeg betragter Opnaaelsen af et højt og stabilt Beskæftigelsesniveau for en af de vigtigste Opgaver for demokratisk Statskunst. Netop fordi jeg anser dette for saa vigtigt for Bevarelsen af frie Institutioner, er jeg dybt bekymret over Udsigten til, at man sandsynligvis vil gribe til Forholdsregler, som enten slet ikke vil føre til Maalet eller kræve en unødvendig høj Pris — en Pris saa høj, at jeg tvivler om, at ret mange Mennesker vilde regne det Par Procent extra Beskæftigelse, som disse Forholdsregler maatte sikre i det korte Løb, for at være Prisen værd.

Lad mig imidlertid med det samme fremhæve, at jeg ikke er i Tvivl om, at det offentlige i denne Henseende har en meget vigtig, ja endog afgørende Rolle at spille. Striden staar ikke for eller imod offentlig Indgriben, men om hvorvidt Regeringen handler paa Grundlag af rigtige eller forkerte Teorier. Hvad jeg har at sige bliver derfor i det væsentlige en Undersøgelse af de alternative Teorier, der ligger til Grund for de forskellige Planer, og navnlig at gendrive den Underkonsumtions- eller Efterspørgselsdeficit-Forklaring paa Nedgangen i Investeringerne, paa hvilken de fleste gængse Planer om en »fuld Beskæftigelses«-Politik baseres. Disse Planer stiler alle mod det Maximum af Beskæftigelse, som kan opnaas med monetære Midler i det korte Løb og derfor med en given Fordeling af de forhaandenværende Resourcer, Arbejds-kraft saavel som Kapitaludrustning mellem de forskellige Erhverv. Det er Ønskværdigheden af denne Korttidspolitik, jeg betvivler.

¹⁾ Oversat af cand. polit. Bent Hansen.

FULD BESKÆFTIGELSE¹⁾

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING DEN 14. JANUAR 1946

Af F. A. HAYEK

DA jeg agter at fremsætte mange kritiske Bemærkninger til de gængse Teorier om »fuld Beskæftigelse«, vil jeg gerne straks understrege, at jeg betragter Opnaaelsen af et højt og stabilt Beskæftigelsesniveau for en af de vigtigste Opgaver for demokratisk Statskunst. Netop fordi jeg anser dette for saa vigtigt for Bevarelsen af frie Institutioner, er jeg dybt bekymret over Udsigten til, at man sandsynligvis vil gribe til Forholdsregler, som enten slet ikke vil føre til Maalet eller kræve en unødvendig høj Pris — en Pris saa høj, at jeg tvivler om, at ret mange Mennesker vilde regne det Par Procent extra Beskæftigelse, som disse Forholdsregler maatte sikre i det korte Løb, for at være Prisen værd.

Lad mig imidlertid med det samme fremhæve, at jeg ikke er i Tvivl om, at det offentlige i denne Henseende har en meget vigtig, ja endog afgørende Rolle at spille. Striden staar ikke for eller imod offentlig Indgriben, men om hvorvidt Regeringen handler paa Grundlag af rigtige eller forkerte Teorier. Hvad jeg har at sige bliver derfor i det væsentlige en Undersøgelse af de alternative Teorier, der ligger til Grund for de forskellige Planer, og navnlig at gendrive den Underkonsumtions- eller Efterspørgselsdeficit-Forklaring paa Nedgangen i Investeringerne, paa hvilken de fleste gængse Planer om en »fuld Beskæftigelses«-Politik baseres. Disse Planer stiler alle mod det Maximum af Beskæftigelse, som kan opnaas med monetære Midler i det korte Løb og derfor med en given Fordeling af de forhaandenværende Resourcer, Arbejds-kraft saavel som Kapitaludrustning mellem de forskellige Erhverv. Det er Ønskværdigheden af denne Korttidspolitik, jeg betvivler.

¹⁾ Oversat af cand. polit. Bent Hansen.

den forekommer mig at være uforenlig med et stabilt, højt Beskæftigelsesniveau i et frit Samfund.

At man altid ved Hjælp af en tilstrækkelig monetær Expansion kan forøge Beskæftigelsen hurtigt, er naturligvis ikke nogen ny Opdagelse. Det har længe været alle Inflationisters og »soft-money«-Folks Hovedargument. Og enhver, som har gennemlevet en af de store Inflationer, kan ikke paa nogen Maade være i Tvivl om dets Rigtighed. Udover dette, at en *tilstrækkelig* Forøgelse af Konsumgodeefterspørgselen vil forøge Beskæftigelsen, er der imidlertid endnu en Lære at drage af denne Erfaring, og det er, at for at opretholde Beskæftigelsesniveauet, maa Expansionen skride frem i en vis Progression. Dette viste sig særlig tydeligt under den store tyske Inflation, gennem hvilken Beskæftigelsesniveauet for det meste var meget højt. Det interessante Punkt er, at hver Gang Inflationsgraden, det Forhold, hvori Penge og Kredit blev forøget gennem en Tidsperiode, dæmpedes ned, blev Arbejdsløsheden straks forøget, skønt Priser og Indkomster stadig steg, blot i en langsommere Takt end tidligere.

Naar jeg definerer »fuld Beskæftigelse« som det Maximum af Beskæftigelse, der kan opnaas med monetære Midler i det korte Løb, anvender jeg Udtrykket i den Betydning, hvori det nu almindeligvis bruges, og hvori jeg tror det uomgængeligt maa bruges i politiske Debatter. Men herved øver jeg ikke fuld Retfærdighed mod dette farlige Udtryks Skaber, Lord Keynes. Keynes indførte Begrebet i en strengt teknisk Forstand, hvor det blot betyder det Beskæftigelsesniveau, som kan fremkaldes ved monetær Expansion, *uden* at man afstedkommer en Stigning i Priserne paa Konsumgoder. Keynes er sædvanligvis ganske paa det rene med, at den Arbejdsløshed, som saaledes kan fjernes, paa ingen Maade er al Arbejdsløshed. Han har lejlighedsvis nævnt Tal i Nærheden af 1 Mill. som det Antal arbejdsløse, der vilde findes i England under det, han kalder »fuld Beskæftigelse« — i den tekniske Betydning — noget meget forskelligt fra fuldstændig Beskæftigelse, Beskæftigelse af alle og enhver. Det betyder ikke Fravær af Arbejdsløshed, men kun Fravær af det, Keynes har givet Navnet »ufrivillig Arbejdsløshed«. Hvor stor en Andel af den samlede Arbejdsløshed, der i forskellige Lande og paa forskellige Tidspunkter er af denne ufrivillige Karakter, er meget tvivlsomt. Keynes synes selv nu og da i sin *General Theory* at være blevet vildledt af sin ulykkelige Udtryksmaade; efter at han har brugt megen Kraft paa at forklare den særlige Betydning af det nye Udtryk »fuld Beskæf-

tigelse« og Grundene til »ufrivillig Arbejdsløshed«, glemmer han alt vedrørende Distinktionen, naar han spørger, hvor vigtigt Fænomenet er i Praksis, og saa blot peger paa Arbejdsløsheden i al Almindelighed som Vidnesbyrd om Udbredelsen af det Onde, som hans »fuld Beskæftigelses«-Politik skal helbrede.

Naar dette kan ske for Keynes selv, maa man ikke blive forundret, om det sker til Stadighed i den populære Debat, og om Udtrykkets højst tekniske Betydning ganske tabes af Syne. Men at insistere paa fuld Beskæftigelse i den populære Betydning er noget ganske andet end at ønske fuld Beskæftigelse i den keyneske Forstand. Af denne Grund er det, at Indførelsen af dette vildledende Udtryk efter min Mening har været en stor Ulykke, og jeg tror ikke, det vil vare længe, før alle de, som ønsker en fornuftig Beskæftigelsespolitik, vil beklage, at Udtrykket nogensinde er blevet opfundet. Jeg tror, at dets Anvendelse og det meste af, hvad det i populær Diskussion omfatter, vil vise sig at være den alvorligste Hindring for Opnaaelsen af de Maal, som de, der har indført det, mest har paa Hjerte.

Grunden hertil er, at en Politik, som stiler mod det Maximum af Beskæftigelse, der kan naas i det korte Løb gennem monetær Expansion, ikke blot nødvendigvis maa tilsigte at give Folk Beskæftigelse, hvor de tilfældigvis befinder sig, det vil sige i de Industrier og Lokalteter, som de foretrækker, og saaledes tendere mod at forstærke den skæve Fordeling af Resourcerne, som er den virkelige Aarsag til Mangelen paa Stabilitet, men ogsaa at den tenderer mod at give en yderligere Stimulans til Udvidelse i netop de Industrier, som allerede er overudviklede, og saaledes tenderer mod at forstærke den manglende Stabilitets underliggende Aarsager.

Før jeg fortsætter, er det nødvendigt at skelne mellem de Dele af Forklaringen paa Arbejdsløshed, og særlig den cykliske Arbejdsløshed, som Størsteparten af Økonomerne nu er enige om, og den Del af deres Forklaring, hvor i hvert Fald jeg finder det umuligt at anerkende de Synspunkter, som ligger til Grund for de moderne »fuld Beskæftigelses«-Planer. Jeg tror, der er praktisk talt fuld Enighed om den Kendsgerning, at de større Arbejdsløshedsbølger begynder med en Nedgang i Investeringsgodeindustriernes Aktivitet. Beskæftigelsen i disse Industrier og den Indkomst, som indtjenes i dem, begynder sædvanligvis at falde paa et Tidspunkt, hvor Konsumefterspørgselen stadig er for opadgaaende. Men Fremkomsten af Arbejdsløshed og Indskrumningen af Ind-

komsterne i en vigtig Del af Industrien ændrer hurtigt dette. Og der kan ikke være nogen Tvivl om de Konsekvenser, som vil følge, hvis Indkomsterne og dernæst Konsumefterspørgselen begynder at formindskes *i det Omfang*, hvori dette vil indtræde, naar en større Del af Industrien indskrænker. Vi kommer ind i Deflationens onde Cirkel, en Kontraktionsproces, som nærer sig selv, idet enhver Efterspørgselsreduktion fører til et Fald i Indkomsterne, og ethvert Fald i Indkomsterne fører til en ny Efterspørgselsreduktion. Der har aldrig været nogen Tvivl om Nødvendigheden af saa vidt muligt at hindre dette gennem en passende Indsats fra de monetære Autoriteters og Regeringens Side. Ikke alene ser jeg ikke nogen Hindring for en Kreditpolitik, som modarbejder disse Tendenser, og for en dygtig tidsmæssig Fordeling af offentlige Arbejder, som kan hindre Deflationen, men jeg betragter disse som baade yderst ønskværdige og faktisk uundværlige.

Men dette er ikke det samme som at sige, at man ved Hjælp af disse Midler bør trænge efter at opretholde Pengeindkomsterne paa den maximale Størrelse, som man er naaet til, eller at man herigennem ubegrænset skulde kunne forlænge Højkonjunktoren og holde Beskæftigelsen oppe paa det Maximum, som een Gang er naaet. Det er paa dette Spørgsmaal, Meningerne deler sig skarpt, og hvor de forskellige Synspunkter paa, hvilken Politik som er ønskværdig, i sidste Ende skyldes en Forskel i de teoretiske Anskuelser om den initiale Aarsag til Nedgangen i Investeringens Rentabilitet.

Den Anskuelse, som i de senere Aar nok en Gang er kommet i Forgrunden, og hvorpaa de populære »fuld Beskæftigelses«-Planer er grundet, forklarer den initiale Nedgang i Investeringerne, som starter hele den kumulative Kontraktionsproces, ved Hjælp af de samme Aarsager, som virker senere, naar Kontraktionsprocessen en Gang er godt undervejs: en utilstrækkelig Konsumefterspørgsel. Denne Anskuelse fører til den Konklusion, at hvis blot Konsumefterspørgselen kunde holdes paa et tilstrækkeligt højt Niveau, vilde Investeringen ogsaa holde sig paa et tilstrækkeligt højt Niveau, og der vilde ikke opstaa nogen yderligere Vanskeligheder. Jeg maa indrømme, at dette er den Opfattelse, som almindelig sund Fornuft uden Hjælp udefra naar frem til ved første Øjekast, og det har altid været Praktikeres Opfattelse; men først fornylig er en betydelig Del af de ansvarlige Økonomer efter i Generationer at have bekæmpet denne Anskuelse pludselig vendt rundt og har givet deres Støtte til denne populære Tankegang. De fleste

af dem betragter den grundlæggende Paastand som saa selvindlysende, at den ikke kræver megen Forklaring. Det eneste udtrykkelige Argument til dens Forsvar, som jeg har været i Stand til at finde, ser saa nogenlunde ud som følger — hvor de Kendsgerninger, man gaar ud fra, er temmelig almindelig anerkendte, men de Konklusioner, man drager ud fra dem, paa ingen Maade synes mig berettigede.

Argumentet tager sit Udgangspunkt i den Iagttagelse, at et Samfund paa samme Maade som et Individ er tilbøjelig til at opspare en større Del af sin Indkomst, jo rigere det bliver, eller for at udtrykke det paa den Maade, der nu er moderne, at den Del af successive Indkomsttilvækster, der gives ud til Konsumgoder, vil tendere mod at blive mindre og mindre. Dette Fald i »Konsumpropensiteten« med stigende Indkomst er utvivlsomt rigtigt som en almindelig Tendens i det korte Løb. Det er imidlertid interessant at bemærke, at dette synes at gælde og af denne Teoris Fortalere nu hævdes kun at gælde for det korte Løb, d. v. s. for de cykliske Indkomstsvingninger, og at den Andel af sin Indkomst, som Samfundet over en Aarrække opsparer, gennem lange Perioder synes at være tilnærmelsesvis konstant.

Det er paa Underkonsumtionsteoriens næste Trin, jeg ikke længere kan være med. Den hævder simpelthen, at hvis den Andel af Indkomsttilvæksten, som opspares, stadig forøges, maa man før eller senere naa frem til et Punkt, hvor det, der gives ud til det løbende Udbud af Konsumgoder, ikke længere er tilstrækkeligt til at aftage de stigende Mængder af saadanne Goder fra Markedet til lønnende Priser. Udbudet overstiger Efterspørgselen. Priserne falder, Investeringen skæres ned, og vi staar allerede ved Begyndelsen til Kontraktionens Svikmølle.

Alt dette lyder meget plausibelt, saa længe man ser bort fra en Omstændighed af afgørende Betydning. Og her kan jeg igen hævde, denne Gang i egen Favør, at der praktisk talt er almindelig Enighed om selve Kendsgerningen. Men det, der synes at være dens indlysende Betydning for det anførte Argument, bliver sædvanligvis ignoreret.

Denne vigtige Omstændighed er, at Svingningerne i Beskæftigelsen er størst i de Industrier, som producerer Kapitalgoder, og at følgelig det største Antal arbejdsløse i Lavkonjunkturen findes i disse Industrier. Naar man arbejder sig op fra en Depression, vil en meget stor Del af Forøgelsen i Beskæftigelse og Produktion, til Tider den største Del, finde Sted i Kapitalgodeindustrierne. Dette

er af den største Betydning for Virkningen af den forøgede Opsparingsrate. Hvis Forøgelsen i Produktionen var sammensat af Kapitalgoder og Konsumgoder i *samme* Forhold som den samlede Produktion før Forøgelsen, vilde Opsparingstilvæksten virkelig føre til en svigtende Konsumefterspørgsel — det vil sige, at Efterspørgselen efter Konsumgoder vilde stige mindre end Udbudet. Men dette er langt fra Tilfældet. Kapitalgodernes Andel i Produktionsforøgelsen er meget større og Konsumgodernes Andel meget mindre end i den samlede Produktion. Men det er til disse Andele i *Produktionstilvæksterne*, bestaaende af henholdsvis Kapitalgoder og Konsumgoder, Indkomstilvæksternes Fordeling mellem Opsparing og Konsum bør svare.

Dette ændrer Problemstillingen ganske betydeligt. Alle Bekymringer om Opsparingens absolute Andel af Indkomstilvæksterne er spildt, med mindre man ved, hvor stor den tilsvarende Andel af Produktionsforøgelsen, der bestaar af Kapitalgoder, er. Eller for at sige det samme paa en anden Maade, hvor meget yderligere Konsum man behøver ud af en given Indkomstforøgelse, afhænger af den Andel af Produktionsforøgelsen, hvorved denne Indkomst er indtjent, som viser sig i konsumtjenlig eller »disponibel« Form.

Desværre har man kun faa statistiske Oplysninger om denne Størrelses nøjagtige Format, og der er betydelige Vanskeligheder ved at naa frem til et nøjagtigt Skøn. Men for vort Formaal her behøver vi ikke andet end en Antydning af Faktorernes Størrelsesorden. Denne kan vi naa frem til indirekte ved at sammenligne de sædvanlige Svingninger i de samlede Indkomster og i Konsumgodeproduktionen gennem en almindelig Konjunktur. Jeg tror ikke, man vurderer Forøgelsen i den samlede Indkomst fra en Lavkonjunktur til Toppen af en Højkonjunktur for højt, hvis vi angiver den ved Størrelsesordenen 40 pCt. Paa den anden Side vil for en gennemsnitlig Konjunktur en Forøgelse i Konsumgodeproduktionen (maalt ved Produktionsomkostningerne) paa 8 pCt. rimeligvis være et meget large Skøn. Men hvis disse Tal er blot tilnærmelsesvis rigtige, betyder de, at Indkomsterne stiger omkring 5 Gange saa meget som Konsumgodeproduktionen, og at Konsumefterspørgselen følgelig vil stige stærkere end Konsumgodeproduktionen, med mindre saa meget som fire Femtedele af den yderligere Indkomst opspares.

I den virkelige Verden er Forholdene naturligvis mere udviklede, end disse Tal giver Indtryk af. Ved en dyberegaaende Analyse maatte man skelne omhyggeligt mellem Opgangens forskellige

Trin, og man maatte gaa ind paa de betydelige Vanskeligheder, som skyldes, at Konsumgodeproduktionen i ethvert Øjeblik vil være paavirket af Kapitalgodernes Færdiggørelse til forskellige Tider. Men en saadan Analyse er naturligvis ikke min Opgave her.

Hvad det her gælder om, er blot at vise, at det i al Almindelighed synes langt mere sandsynligt, at Konsumgodeefterspørgselen ved Højkonjunktorens Slutning vil overstige Udbudet, end at den vil blive mindre end dette. Og dette understøttes naturligvis i nogen Grad af den Kendsgerning, at Konsumgodepriserne tenderer opefter henimod Slutningen af Højkonjunktoren (og jeg tror ogsaa af den Kendsgerning, at Lagrene af færdige Konsumgoder til Forskel fra Lagrene af Halvfabrikata og andre Varer, som ikke kan konsumeres, synes at svinge umaadeligt med Konjunkturerne). Saa langt fra at finde, at den første Investeringsnedgang forklares af en svigtende Konsumefterspørgsel synes det mere sandsynligt, at der fremkommer en overskydende Konsumefterspørgsel.

Hvilke Vidnesbyrd er der om Existensen af den modsatte Situation, der jo antages af saa stor en Del af den nuværende Teori? Saa vidt jeg kan se ingen udover den Kendsgerning, at Investeringerne faktisk gaar ned, og at det forudsættes, at dette *maa* skyldes, og derfor er Vidnesbyrd om, en utilstrækkelig Konsumefterspørgsel. Men dette er naturligvis blot at implicere Svaret i Præmisserne. Den Forudsætning, at enhver Forøgelse af Konsumefterspørgselen maa virke som Stimulans for Investeringerne, og at enhver Nedgang i Konsumefterspørgselen maa virke som en Bremse paa Investeringerne, er helt igennem ubevist. Den lyder plausibel, fordi det i større eller mindre Grad er det, der sker, naar der findes store Reserver af uudnyttede Resourcer. Men vi maa ikke glemme, at vi nu beskæftiger os med Situationen ved Højkonjunktorens Top eller øverste Vendepunkt, og at der i denne Situation praktisk talt ikke vil findes saadanne Resourcer. Jeg tror, at under saadanne Omstændigheder vil en Stigning i Efterspørgselen faktisk føre til en formindsket Investering, og at den overskydende Konsumgodeefterspørgsel saaledes kan blive Aarsag til Krisen. Det er ikke nødvendigt at sige, hvor vigtigt det vil være for hele Konjunkturpolitiken, hvis dette, som jeg tror, er rigtigt. Men lad mig, før jeg forsøger at forklare, hvorledes et tilsyneladende saa paradoksalt Resultat kan fremkomme, først vise, hvorledes det modsatte »common sense« Synspunkt fører til endnu langt mere paradoksale Slutninger.

Hvis det, som den almindelige Anskuelse leder frem til, var sandt, at en Investeringsforøgelse selv under fuld Beskæftigelse fører til en Forøgelse af Konsumgodeefterspørgselen, vilde dette faa den løjerlige Konsekvens, at jo kraftigere Konsumgoderne blev efterspurgt, des færre blev der produceret. Da Produktionen af Investeringsgoderne under fuld Beskæftigelse kun kunde forøges paa Bekostning af Konsumgodeproduktionen, vilde dette faktisk betyde, at enhver Prisstigning paa Konsumgoder skulde føre til en mindsket Produktion af dem, hvad der naturligvis maatte føre til en yderligere Prisstigning, og saa videre. Man behøver næppe nogen overdreven Tro paa Markedets automatiske Kræfter for at have en Mistanke om, at der maa være et Hul i et Argument, som fører til saadanne Resultater, og at der maa findes en eller anden Mekanisme, ved Hjælp af hvilken en Forøgelse i Konsumgodepriserne — og derfor i Rentabiliteten ved at producere Konsumgoder — under Betingelse af fuld Beskæftigelse ved Højkonjunktorens Top vil fremkalde en *Nedgang* i Produktionen af Investeringsgoder.

Vi behøver ikke at søge længe efter en saadan Mekanisme, og den virker faktisk paa en Maade, som er velkendt for de fleste Forretningsfolk. En given Prisforhøjelse øger den procentvise Profit paa cirkulerende Kapital mere end paa fast Kapital — simpelthen fordi Forskellen mellem Omkostningerne og Prisen bliver indtjent saa mange Gange mere, som Kapitalen i en given Periode omsættes tiere. Det er ogsaa en kendt Sag, at hvis den Kapital, et Foretagende har til sin Disposition i en saadan Situation, er begrænset, vil Behovet for mere cirkulerende Kapital sædvanligvis gaa forud for Behovet for fast Kapital. Vi behøver ikke her at betragte det Tilfælde, hvor ethvert Foretagende under en almindelig Prisstigning for Konsumgoder kunde rejse saa meget yderligere Kapital, som det maatte ønske, eftersom dette meget hurtigt vilde føre til en ubegrænset Inflation. Men hvis den tilgængelige Kapital er begrænset, saa vil der ske en almindelig Overflytning fra Udgifter til fast Kapital til Udgifter til cirkulerende Kapital eller — hvad der under fuld Beskæftigelse vil medføre samme Virkning — en relativ Forøgelse af den sidste i Forhold til den første.

Dette kunde i første Omgang synes blot at forklare, hvorfor Foretagender anvender deres Kapital forskelligt, men ikke hvorfor de som Følge af større Konsumefterspørgsel skulde anvende en mindre samlet Kapital end før. Det er imidlertid dette sidste, som forekommer saa paradoksalt, og som vi er nødt til at forklare, hvis vi ønsker at gøre det forstaaeligt, hvorfor en Forøgelse i Kon-

sumefterspørgselen skulde fremkalde udbredt Arbejdsløshed i Kapitalgodeindustriene. Vi er dog faktisk meget nær ved Svaret, og der behøves kun endnu et Trin videre.

De kender utvivlsomt alle det Fænomen, som Økonomerne udlægger som Virkninger af det saakaldte Accelerationsprincip. Hvad det gaar ud paa, er kort sagt, at Virkningen af en Forandring i Konsumefterspørgselen paa Produktionen i de tidligere Produktionstrin bliver forstørret i Forhold til den Mængde Kapital, som er nødvendig for at producere de paagældende Goder. Det virker i begge Retninger, saaledes at det forstørre baade en Forøgelse og en Formindskelse i Efterspørgselen mange Gange. Og det virker mere eller mindre kraftigt, eftersom der bruges meget eller lidt Kapital pr. Færdigvareenhed. Lad os anvende dette paa det Tilfælde, hvor der i de Industrier, som producerer Konsumgoder, sker en simpel Overflytning i Udgifterne fra fast Kapital til cirkulerende Kapital. Nedgangen i deres Efterspørgsel efter fast Kapital vil gennem Accelerationsvirkningen fremkalde en meget stor Indskrumpning i Kapitalgodeindustrienes Efterspørgsel efter Faktorer. Da fast Kapital altid betyder forholdsvis store Kapitalmængder pr. Færdigvareenhed, vil denne negative Accelerationsvirkning have en meget høj Koefficient. Forøgelsen i Udgiften til cirkulerende Kapital vil naturligvis paa den anden Side sætte en positiv Accelerationsvirkning i Gang. Men da der kræves meget mindre cirkulerende Kapital i Forhold til Vareproduktionen, vil Accelerationsvirkningen her optræde med en meget mindre Koefficient, og den resulterende Forøgelse i Faktorefterspørgselen vil ikke være tilstrækkelig til at opveje den Nedgang, som skyldes den mindre Efterspørgsel efter fast Kapital. Nettovirkningen bliver saaledes en Nedgang i den samlede Faktorefterspørgsel med den Arbejdsløshed, som dette bringer med sig. Og dette er, hvad jeg haabede at paavise.

Jeg forlanger ikke, at De straks skal anerkende denne Forklaring paa Højkonjunktorens Ophør som rigtig. Jeg ønsker blot, at De vil følge mig saa langt som til at overveje, hvad der vilde blive Konsekvensen af et Forsøg paa at forlænge Højkonjunktoren gennem at holde Konsumefterspørgselen oppe paa sit Maximum, *hvis* denne Forklaring var sand. Jeg haaber, jeg har gjort den tilstrækkelig plausibel til, at det synes Dem Umagen værd at undersøge, hvad dens Betydning for praktisk Politik kan være.

Den betyder i første Række, at Nedgangen i Investeringerne henimod Højkonjunktorens Slutning paa ingen Maade er forbun-

det med nogen Udtømmning af Investeringsmulighederne. Før Indkomsterne allerede er faldet, er der ikke nogen Nedgang i Investeringsrentabiliteten i Almindelighed, men tværtimod en Stigning i Profitten. Dette stadfæster naturligvis blot, hvad almindelig Erfaring kunde have sagt os. Vi behøver blot at spørge, hvor megen extra Investering der vilde være nødvendig for at forsyne alle Mennesker her i Landet med en Minimumsrealindkomst svarende til for Exempel £ 500 om Aaret, for at indse, hvor langt vi endnu er fra det Punkt, hvor vi bliver nødt til at bekymre os om Investeringsmulighedernes Udtømmelse. Det forekommer mig, at hele denne Teori med al dens Tale om økonomisk Overmodenhed, og jeg ved ikke hvad, er blevet opfundet alene for at forklare, hvorfor New Deal's Købekraftsindsprøjtninger ikke førte til det Resultat, som burde have ført til efter de Teorier, som laa bag. Men der er naturligvis ingen Brug for en saadan speciel Forklaring, hvis disse Teorier simpelthen var forkerte, og hvis Forsøg paa at holde Konsumefterspørgselen oppe paa sit Maximum ikke kunde have genoprettet den private Investering. Dette er netop, hvad vi kunde vente, hvis Grunden til Efterspørgselsnedgangen i Forvejen er en for stor Konsumefterspørgsel. Offentlige Udgifter kan naturligvis skabe Beskæftigelse, men de genskaber ikke i sig selv de private Investerings Omfang, og hvis de bliver gennemført til det Punkt, hvor Konsumefterspørgselen bliver opretholdt paa Højkonjunktorens Maximum, vil de i Virkeligheden forhindre de private Investerings Genopblussen. Og den Beskæftigelse, som skabes af flere offentlige Udgifter, vil kun vare saa længe, som de offentlige Udgifter varer.

Resultatet af et Forsøg paa at stabilisere Beskæftigelse og Indkomst paa Højkonjunktorens Maximumstal vilde saaledes faa til Følge, at man gjorde en Del af Beskæftigelsen fuldstændig afhængig af offentlige Udgifter. Og jo længere en saadan Politik fortsættes, des større bliver den Del af den samlede Beskæftigelse, som kun kan opretholdes gennem fortsatte offentlige Udgifter. Det er af denne Grund, at det Valg, vi staar overfor, er saa skæbnesvangert, og at det, efterhaanden som man gaar videre i denne Retning, bliver vanskeligere og vanskeligere at opgive det mislykkede Forsøg og prøve en anden Vej. Hvis jeg har Ret — og Købekraftsindsprøjtning ikke i sig selv skaber Opgang, men under visse Omstændigheder endog forhindrer de private Investerings Genopblussen — vil »fuld Beskæftigelses«-Politiken, som opretholder Konsumefterspørgselen paa Maximum, rimeligvis gøre den Mængde

Beskæftigelse, som direkte afhænger af denne Politik, saa stor, at vi til Slut ikke har andet Valg end at fortsætte den, hvor meget vi end i Mellemtiden maatte have lært at betragte den som uklog.

For at gentage det, saa betyder alt dette naturligvis ikke, at monetær Politik og offentlige Arbejder ikke maa anvendes til at forhindre den Efterspørgselsindskrumpning, som kommer længe inden det Punkt, hvor Højkonjunktorens Extraprofitter svinder bort. Men ikke alene maa det indrømmes, at en saadan Politik er vanskelig; den vil, selv naar den lykkes, aldrig kunne tilfredsstille Tilhængerne af den nye »fuld Beskæftigelses«-Skole, eftersom den, selv naar den er mest heldig, ikke kan hindre, at der fremkommer betydelig Arbejdsløshed i Kapitalgodeindustrierne. Den er intet andet end et Palliativ, der kan have sin Betydning for, at Forholdene ikke skal blive endnu værre, men den er ikke noget virkeligt Middel mod Arbejdsløshedsproblemet i det lange Løb.

Dette Middel maa søges andetsteds, og meget muligt vil der faktisk ikke være nogen Kur, som baade virker øjeblikkeligt og smertefrit. Før jeg fastslaar den temmelig gammeldags Forskrift, som stadig synes mig den bedste, og som til Trods for den lange Tid, i hvilken den har været anbefalet af Økonomer, aldrig har været prøvet for Alvor (maaske bortset fra Federal Reserve Systemet i 1923) kan det maaske være nyttigt, hvis jeg gentager Hovedproblemet, saaledes som jeg opfatter det.

Det forekommer mig at ligge i den Kendsgerning, at som Følge af, at vi kun bruger Kapitalgodeindustrierne i midlertidige Opløb, har disse Industrier tiltrukket en større Andel af Arbejdskraft og andre Resourcer, end der til Stadighed kan beskæftiges der. Saa langt kan jeg faa Følgeskab af mange Økonomer, som ikke vil være enige i den Betydning, hvori jeg siger, at Kapitalgodeindustrierne er forholdsvis for store. Hvad jeg mener hermed, er, at vore Resourcer er fordelt paa en saadan Maade mellem Produktionen af Kapitalgoder og Produktionen af Konsumgoder, at naar de alle er beskæftigede, vil en større Andel af Indkomsten blive givet ud til Konsumgoder, end hvad der svarer til den Del af den samlede Indkomst, som indtjenes i Konsumproduktionen. Det er den eneste Betydning, jeg kan tillægge Begrebet Overudvikling af Kapitalgodeindustrierne, og den forekommer mig at være Grunden til de tilbagevendende Afbrydelser af Investeringen, saa saare vi naar til fuld Beskæftigelse.

Den varige Løsning synes at ligge enten i en Forøgelse af Opsparingsraten, hvad der er politisk vanskeligt at opnaa, og hvilket

de fleste vil vige tilbage for, eller i en Formindskelse af den Andel af vore Resourcer, som er viet til at frembringe Kapitalgoder. Vanskeligheden er, at saa længe vi alle stiler mod fuld Beskæftigelse med den nuværende Fordeling af Resourcerne, vil der ikke blot ingen Bevægelse ske fra Kapitalgodeindustrierne til Konsumgodeindustrierne, men enhver Højkonjunktur, som med velberaad Hu er planlagt i Henhold til den herskende Tillid til at stimulere Kapitalgodeindustrierne, vil samle mere Arbejdskraft og andre Resourcer sammen i disse Industrier. At forhindre dette er det rationelle i den ortodokse Forskrift med at standse Højkonjunkturen, før den naar sit naturlige Højdepunkt. Som jeg nævnte tidligere, forekommer dette mig stadig at være den rigtige Politik. Det vil maaske ikke være det eneste, man kan gøre, og det vil maaske være klogt at kombinere det med andre Forholdsregler, som tjener til at forøge Stigningen i Konsumgodeproduktionen under Højkonjunkturen, eller til at forøge den Grad hvori Investeringerne vil føre til et Konsumudbud. Men næsten alle de Forholdsregler, man faktisk prøver, har den modsatte Virkning, eftersom de alle har til Hensigt at stimulere Investeringen saaledes som »easy money«Politiken. Paa denne Maade opnaar man end ikke, hvad man med Grund kunde haabe at opnaa, nemlig en gradvis Neddæmpning af de cykliske Svingninger, indtil de til Slut blot vilde udgøre mindre Afvigelser fra et højt, almindeligt Aktivitets- og Beskæftigelsesniveau og vilde ophøre at være et væsentligt socialt Problem. Dette betyder imidlertid, at Politiken, som al liberal Politik bør det, væsentlig maa være en Langtidspolitik. Men det er det karakteristiske Træk hos vore saakaldte Planøkonomer, at de ikke er tilfreds med Langtidspolitik og faktisk kun er interesseret i øjeblikkelige Resultater. Dette er maaske vor Tids Indstilling. Hvis det er saaledes, er jeg bange for, at denne Indstilling ikke er forenelig med den liberale Samfundsorden, som vor Generation stadig bekender sig til.